

Només hi ha un Joan Martorell documentat amb el nom de Joanot. (Resposta i correcció a Agustín Rubio Vela amb unes notes sobre Manuel de Rajadell)¹

Jaume Torró Torrent
(Universitat de Girona)

RESUM

Aquesta aportació reafirma la validesa de la identificació de Joanot Martorell, autor del *Tirant lo Blanc*, amb el Joanot Martorell, trinxant i escrivà de ració de Carles d' Aragó, príncep de Viana, que acompanya el Príncep de Nàpols a Barcelona. En contribucions anteriors, l'autor proposà aquesta identificació a partir dels documents de la cancelleria del Príncep de Viana que donen a conèixer un Joanot Martorell de retorn de la cort de Nàpols al 1458. Denuncia la minimització d'aquests documents únics, on se l'anomena sempre en català "Joanot Martorell" en credencials per als més alts oficials reials; el silenci sobre el context històric implicat en la biografia de Martorell: la cort d' Alfons IV el Magnànim a Nàpols, la cort de l'infant Joan (rei de Navarra des de 1425, lloctinent a l' Aragó i València des de 1436, i encara de Catalunya el 1454), la qual permet parlar d'una cort de forma plena a la península ibèrica; i la minimització del Príncep de Viana, voltat de literats i ell mateix literat, foment de les belles lletres, amb el pretext que la seva estada a Catalunya durà només un any i mig, com si les aficions i debats amb literats no vinguessin de molt abans. Refuta les objeccions de Rubio Vela, V.J. Escartí, Ferrando, Rodrigo Lizondo i Abel Soler.

PARAULES CLAU

Joanot Martorell, Carles d' Aragó, príncep de Viana, *Tirant lo Blanc*.

ABSTRACT

This contribution is meant to confirm that Joanot Martorell, the author of *Tirant lo Blanc*, is the same Joanot Martorell, *trinxant* and *escrivà de ració* of Charles, Prince of Viana, who travelled with the Prince from Naples to Barcelona. In previous contributions, I had already put forward such identification on the grounds of archival documents, which uniquely mention Joanot Martorell by the name Joanot. Hereby I reply to the attempt to play down these documents alongside with the historical context involved in Martorell's biography: the court of Alfonso the Magnanimous at Naples and the court of prince John (King of Navarre from 1425, and lieutenant of Alfonso in Aragon and Valencia from 1436, and in Catalonia from 1454). The latter allows for stating that there was indeed a fully courtly environment in the peninsular Crown of Aragon. The same can be said of Charles's entourage, with a host of writers (including the prince himself), a milieu that fostered literary practice. It might be argued that the Prince's government in Catalonia only lasted for a year and a half, but literary activity at his court is witnessed many years before in the form of debates. This article is aimed at superseding all objections to the identification of Joanot Martorell as an official to Prince Charles, as they have been conveyed by Agustín Rubio Vela and other scholars (A. Ferrando, V.J. Escartí, M. Rodrigo Lizondo and, of late, A. Soler).

KEY WORDS

Joanot Martorell, Charles of Aragon, prince of Viana, *Tirant lo Blanc*.

1. Aquest treball s'inscriu en el projecte d'investigació "Corpus Digital de Textos Catalanes Medievales (III)", ref. FFI2011-27844-C03-02, de la Universitat de Girona, finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación.

En el «Congrés Internacional 520 aniversari del *Tirant lo Blanch*. La novel·la de Joanot Martorell i l'Europa del segle xv» celebrat a València els dies 14 a 17 de setembre de 2010, Agustín Rubio Vela sota el títol *Urgellisme i dissidència: l'autor del Tirant en el context de la València quatrecentista* sorprengué l'auditori amb una ponència que posava en dubte la identificació de Joanot Martorell, trinxant i escrivà de ració del Príncep de Viana amb l'escriptor del *Tirant lo Blanc* proposada per qui signa en els articles «Una cort a Barcelona per a la literatura del segle xv» en la *Revista de Catalunya* (núm 163, juny 2001, pp. 97-123) i en «Joanot Martorell, escrivà de ració» en *L'Avenç* (núm. 273, octubre 2002, pp. 12-18), i plantejà identificar l'escriptor amb un Joan Martorell, cavaller, procurador de Fernando de Sandoval, comte Castro i de Dénia. Segons Rubio, el principal document que ens ha de fer sospitar que de cap manera l'autor del *Tirant* no pot estar en relació amb el Príncep de Viana és un document de Joan II d'Aragó estès a Fraga el 9 de febrer de 1461 perquè Tomàs de Cotlliure agiliti la causa de Joanot Martorell i Jaume Martorell contra els hereus de Gonçalvo d'Híxar i la seva esposa Agnès de Portugal. El tractament de “*dilectus*” a Joanot Martorell en aquest document hauria d'ésser suficient per a dubtar de la meua proposta, perquè segons el parer de Rubio, aquest adjectiu té un explícit valor afectiu i Joan II d'Aragó mai no l'hauria aplicat a un oficial del seu fill primogènit.² Com que havia preparat per al congrés una regesta de la documentació conservada de Joanot Martorell del Príncep de Viana, en vaig fer passar una còpia als tots els assistents, i amb ella vaig defensar la meua proposició. Francesc Eiximenis, un gironí que els superiors de l'orde franciscà traslladaren a València el 1382 i que escriví un *Llibre dels àngels*, hauria comprovat satisfet que l'àngel de la guarda no m'havia deixat sol. Vaig penjar aquella regesta en un document en pdf en l'espai Narpan (www.narpan.net) on encara es pot consultar sota el mateix títol de la meua ponència en aquell congrés: *Els darrers anys de Joanot Martorell*.

Pel desembre de 2010 aparegué l'opuscle *Joanot Martorell y el condado de Dénia. Una clave en el «Tirant»* d'A. Rubio Vela. Aquest títol revela unes determinades maneres d'obrar, perquè si bé Rubio està convençut que el cavaller Joan Martorell, procurador del comte de Dénia, és el mateix Joanot Martorell que signa el *Tirant lo Blanc* en la dedicatòria a l'infant Ferran de Portugal, no té cap document on el procurador del comte de Dénia es faci dir Joanot Martorell o se'l conegui com a Joanot Martorell, ni cap altre document que li permeti fer aquest salt. Rubio ha de saber que tots els Martorell valencians d'aquells anys pertanyents a l'estament militar documentats descendeixen de Guillem Martorell, besavi de l'escriptor Joanot Martorell. Per tant, fer-se dir Joan o Joanot dins una mateixa família no és una qüestió menor a l'hora d'identificar algú, especialment si és un nom usual en la família. No obstant això, Rubio no dubta a convertir Joan Martorell, cavaller, procurador del comte de Dénia, en Joanot per poder associar-lo amb el *Tirant* en el títol de l'opuscle. V. J. Escartí (2012) repeteix aquesta desviació en el títol d'un article recent.

Vaig publicar la meua resposta a Rubio en les actes del congrés aclarint precisament el valor protocol·lari de l'adjectiu “*dilectus*” o “(ben) amat”, el qual, juntament amb “mossèn”, és el tractament ordinari dels cavallers en la documentació reial (Torró 2011). Rubio respongué al cap de molt poc, primerament en català amb «Es va escriure *Tirant lo Blanch* en la cort barcelonina del príncep de Viana? Notes de crítica documental a l'entorn d'un miratge literari», en *Tirant lo Blanch políglota (1511-2011). Cinc-cents anys de traduccions i estudis*, a cura de Vicent Martines (Gandia, Ajuntament de Gandia – Universitat d'Alacant, novembre de 2011, pp. 15-22) i després en castellà en *eHumanista* (núm. 19, any 2011, pp. 345-56). Rubio escriu que, quan es pretén provar la veracitat d'alguna cosa falsa, un error es transforma en una multiplicitat d'errors, i passa

2. A. Rubio Vela, *Joanot Martorell*, pp. 69-70 i 107-8.

a voler demostrar-ho raonadament i amb proves documentals perquè aquests errors no es difonguin ni es perpetuïn més. Aquest meu suposat error és que aquell Joanot Martorell que acompanya el Príncep de Viana de Nàpols a Barcelona té sempre el tractament propi de cavallers, que exerceix funcions pròpies de cavallers i que fins ara és l'únic Joanot Martorell documentat després de la mort d'Alfons IV el Magnànim que compleix els requisits per identificar-lo amb l'escriptor del *Tirant lo Blanc*. Aquest Joanot Martorell acompanya el Príncep de Viana des de Messina fins a Barcelona. Des de Sicília el Príncep volgué enviar-lo d'ambaixador a Ferran I de Nàpols i als secretaris, oficials i homes de la cort del rei de Nàpols. En les credencials escrites en català i en els memorials d'instruccions per a aquesta ambaixada a la cort de Nàpols, se l'anomena sempre "Joanot Martorell". Devia acompanyar el Príncep des de Nàpols i degué passar un temps prou llarg a la cort reial de Nàpols que el convertí en una persona respectable i apta per a la missió, i en algú conegut entre els cortesans, com fa pensar la denominació identificativa i familiar "Joanot Martorell" amb el diminutiu, raríssim en documents referents a un ambaixador. El recorregut biogràfic d'aquest Joanot Martorell s'ajusta i enllaça perfectament amb el del cavaller Joanot Martorell dels diplomataris de Jaume Chiner i Jesús Villalmanzo. Rubio insisteix a negar els tractaments propis d'un cavaller en la documentació reial. Acumula casos i dóna a entendre que no hi havia normes, o que eren molt vagues, per al tractament de *dilectus*, 'amat' o 'ben amat', ni per al tractament de 'mossèn'; en canvi, afirma que la norma era molt estricta per al tractament de 'en', que segons ell mai no s'aplicava a un cavaller.

Com que la meua intenció és no cansar el lector i sobretot no confondre'l encara més ni causar-li cap garbuix acumulant casos i dades, assenyalaré en l'aportació de Rubio publicada en *Tirant lo Blanc*, *políglota* tres tipus d'errors: l'un greu, un altre de manca d'informació sobre els tractaments en la documentació, i un tercer de manca de sentit comú. Haurien d'ésser suficients per a Rubio i per a qualsevol interessat amb voluntat de no convertir una qüestió tècnica en afirmacions d'opinió.³

Cavallers, canonges i secretaris

L'error greu és afirmar que, als segles XIV i XV, era incompatible ésser cavaller i canonge, per no sé què de la divisió estamental de la societat. Qui diu això, demostra ignorància en història eclesiàstica i en història general. Per a ésser canonge, un home o dona laics, només calia que el capítol l'admetés. Ésser admès per un capítol i cobrar la porció canonical, no té res a veure amb pertànyer, abans, a l'acte, o després, a l'estament clerical. Hi ha un treball, publicat fa estona, molt apte per a desenganyar els qui pensin que tot canonge pertany, *ipso facto*, a l'estament eclesiàstic. És el de

3. Els errors de Rubio han guanyat sorprenentment el judici favorable d'historiadors de la literatura com Antoni Ferrando (2011), Júlia Butinyà (2010), J. E. Escartí (2012) i Vicenç Beltran (2012), i fins d'un historiador tan expert com Mateu Rodrigo Lizondo (2012), la qual cosa m'ha empès a escriure aquestes pàgines. Cap d'ells no m'ha demanat mai en privat ni en públic algun aclariment sobre algun dubte. Escrit aquest article, ha aparegut el treball d' Abel Soler (2012) proposant una nova identificació per a Joanot Martorell, trinxant i escrivà de ració del Príncep de Viana. Si Abel Soler repassa bé la bibliografia de Chiner i Villalmanzo veurà que el Joan Martorell, donzell, habitant de Gandia no pot ésser de cap manera l'oficial de Carles d' Aragó d'acord amb els seus arguments. En aquests anys, aquest Joan Martorell era cavaller i havia traslladat el seu domicili a la ciutat de València (Soler 2012: 604-5). Quant a Guillem i Jaume Martorell, respectivament coper i uixer d'armes de Joan d' Aragó (Soler 2012: 602), del meu diplomatari *Els darrers anys de Joanot Martorell*, els vaig incloure sense tenir la certesa de si eren els germans de Joanot Martorell o uns homònims. No són els fills de Francesc Martorell i Damiata. Ferrando (2012) ha acceptat la proposta d' Abel Soler amb el mateix fervor amb què abraçà aquella de Rubio.

Josep Baucells i Reig, *Els comtes de Barcelona, reis d'Aragó i reis d'Espanya, canonges de la Seu de Barcelona* (1973). Consta documentalment que el rei Pere III, l'any 1338, prengué possessió d'una canongia de la seu de Barcelona. El rei Martí fou admès com a canonge pel capítol de la Seu de València, òbviament, sense haver pres la tonsura clerical. Fou en ocasió que el rei Martí declarà amortitzats els béns de reialenc posseïts pel capítol, durant la seva primera estada llarga a València, els anys 1402-1403. La dedicatòria de l'obra de mestre Felip de Malla a Manuel de Rajadell no constitueix una prova "indubtable" de la pretesa incompatibilitat entre la condició de cavaller i la de canonge. La dedicatòria, adreçada a "mossèn Manuel de Rajadell, canonge de Barcelona i ardiaca del Vallès", diu que és "home ornat de militar títol vivent en lo segle, ans de vostra professió a vida canonical eclesiàstica, e ara venerable diaca e ardiaca". La dedicatòria és escrita des d'un 'ara', en què Manuel de Rajadell ha estat ordenat de diaca i té un títol canonical, i es refereix a un 'abans', no immediatament anterior, en què estava ornat de títol militar quan vivia en el segle. Les paraules de la dedicatòria no obliguen a interpretar que Manuel de Rajadell ha fet un sol pas, de cavaller a canonge i clergue, abandonant la primera condició per passar a la segona, pretesament incompatibles. Manuel de Rajadell féu dos passos: un primer pas de 'cavaller' a 'canonge', no gens incompatibles, i un segon pas quan passà de laic a clergue, és a dir, quan rebé la tonsura, els ordes menors i l'ordenació de diaca, per poder ostentar el títol canonical d'ardiaca. Quan féu el segon pas sí que abandonà l'estament militar, però no la condició de cavaller. La dedicatòria, doncs, escrita quan Manuel de Rajadell és diaca i ardiaca, no exclou que, durant un temps hagués estat canonge sense haver rebut la tonsura; en aquest cas no hauria abandonat l'estament militar, ni un segon temps després de rebre la tonsura, en què pertanyeria a l'estament eclesiàstic però mantindria la condició de cavaller. Com a exemples del primer temps, tenim els comtes de Barcelona i reis d'Aragó, després els reis d'Espanya fins a Alfons XIII, inclosa Isabel II (Baucells 1973), i també els reis de França i encara, com a successor dels reis de França, l'antic president Nicolas Sarkozy, el qual degué ésser el primer cas d'un canonge divorciat en l'Església Catòlica Romana i, com a successor d'Enric IV de França, el 20 de desembre de 2007 prengué possessió de la canongia de Sant Joan del Laterà (<http://www.eglise.catholique.fr/actualites-et-evenements/actualites/nicolas-sarkozy-installe-chanoine.html>). Com a exemples dels segon temps, tenim els frares i cavallers de l'orde de Sant Joan de l'Hospital.

Anem al cas de Manuel de Rajadell. La dedicatòria a "mossèn Manuel de Rajadell, canonge de Barcelona i ardiaca del Vallès" hauria d'ésser suficient. "Mossèn" era el tractament ordinari dels cavallers, i tot just comença a generalitzar-se i encara no és dominant aquest tractament a canonges i preveres durant el regnat de Ferran I d'Aragó i els primers anys del regnat d'Alfons IV el Magnànim en la documentació reial de què dispo. En canvi, més endavant s'aplicà el tractament ordinari dels cavallers també a canonges i preveres. Conec documents de Manuel de Rajadell en manuals del notari Joan Franch (major), custodiats en l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, que cobreixen un lapse de temps prou llarg des del 14 de juliol de 1414 fins al 17 de setembre de 1427, els quals em permeten parlar amb prou seguretat. A més, l'Arxiu de la Corona d'Aragó custodia els testaments de Joan Berenguer de Rajadell, avi de Manuel de Rajadell, i de Guillem de Rajadell, pare de Manuel de Rajadell.⁴ El juny de 1410, ja mort el rei Martí, era veguer del comtat d'Empúries i administrava les rendes que hi tenia la reina Margarida.⁵ El 23 de març de 1412 firmà

4. ACA (= Arxiu de la Corona d'Aragó), Generalitat, perg. 403: testament de Joan Berenguer de Rajadell (Castell de Rajadell, 29 de gener de 1406); ACA, Generalitat, perg. 481: testament de Guillem de Rajadell (Castell de Rajadell, 23 de desembre de 1418).

5. Arxiu Capitular de Barcelona, notari Gabriel Canyelles, Manual 10, vol. 279, fol. 58v.

àpoca de tres mil florins als marmessors del rei Martí.⁶ L'octubre de 1412 era camarlenc de la reina Margarida.⁷ En una lletra del gener de 1416 de l'únic registre conservat de la reina Margarida, amb la qual li demana que li trameti un Titus Livi «scrit en pergamins cubert a nostre parer de cuyr negre», ja és canonge i la reina se li adreça amb el tractament de “mossèn”: “Al amat nostre mossèn Manuel de Rajadell canonge de Barcelona”.⁸ Entre els manuals del notari Joan Franch (major), el primer document que tinc de Manuel de Rajadell és canonge de Girona (14 juliol 1414).⁹ En el document següent (26 juny 1415) consta cavaller i veguer del comtat d'Empúries; més tard el notari afegeix a la interlínia “olim”, el ratlla “olim”, i afegeix a la interlínia “et canonicus sedis Barchinone”.

No li conec cap altre document com a veguer del comtat d'Empúries però sí documents nomenant procuradors per cobrar quantitats, béns i drets que li pertanyen tant a la vila com al comtat d'Empúries i d'administració de la vegueria perpetua d'Empúries (17 des 1417, 10 gener i 18 març 1418, 10 juliol 1419, 28 novembre 1424). En un document amb data del 15 de març de 1418 a casa de Manuel de Rajadell, el notari primerament escriu “militis” i tot seguit ho ratlla i escriu “canonici”. En altres documents consta canonge de Barcelona o bé “olim miles pro nunc canonicus” / “canonicus sedis Barchinone olim miles”. Algunes vegades “olim pro nunc” és afegit a la interlínia. Això és sobretot en documents en relació als seus fills, però no solament. També ho fa en documents referents als feus de Castellgalí, Viver i la castellania de Carmençó, que posseïa “ut laica et privata persona”; tampoc sempre (Castellgalí, 16 de juliol de 1424). Consta com a ardiaca del Vallès a partir del 31 d'octubre 1418, 22 de febrer i 20 de març de 1420. En un document amb data d'1 de setembre de 1419 referent al feu del castell d'Òdena que té “ut laica et privata persona” pel comte de Cardona, primerament escriu “canonicus Barchinone”. Ho ratlla i escriu a la interlínia “miles domiciliatus in Barchinona”. En un document amb data de 12 de setembre de 1421 “canonicus olim miles pro nunc canonicus et archidiaconus Vallensis”, ratlla en moments diferents canonicus i olim. En resum, en Manuel de Rajadell se sobreposaven dues condicions, l'eclesiàstica i la militar. A partir que és tonsurat, la condició eclesiàstica preval com a persona pública sobre aquella militar, però com a persona privada mantingué sempre la condició de cavaller i militar.

Aquest ha d'ésser el Rajadell de l'entorn de la reina Margarida de Prades que debaté amb Lluís Icard en un intercanvi de cobles («Fraïres molt cars, maravill me de vós» = «Si port ventalh, belhs amichs, a mos pros») (Torró & Cabré 2010). L'oncle Lluís de Rajadell havia acompanyat l'infant Martí a Sicília i havia esdevingut carmarlenc i formava part del consell de Martí el Jove, rei de Sicília. Morí i testà a Sicília a favor de Manuel de Rajadell. Quan arribà la nova monarquia, Manuel de Rajadell, camarlenc de Margarida de Prades, es retirà i cercà un benefici eclesiàstic.

El desconeixement de la història eclesiàstica i de la història en general estimba en aquests treballs Rubio Vela a errors gravíssims. Un altre d'aquests errors és quan al·lega confusament les convocatòries de corts del regne de València de 1463 i de 1465 i les sessions de les corts de 1463 d'un “Joan Martorell, cavaller”. Rubio escriu que el Joan Martorell, cavaller, convocat a les corts de 1465 «es probable que fuese otro caballero, puesto que el novelista había muerto meses antes. Sin

6. AHPB (= Arxiu Històric de Protocols de Barcelona), notari Joan Despujol, Manuale comune primum (23 novembre 1404 – 28 març 1412), f. 99v.

7. ACA, Cancelleria, reg. 2355, f. 4v: «l'amat conseller e camarlench nostre mossèn Manuel de Rajadell» (Barcelona, 30 d'octubre de 1412); f. 7v, id. (Barcelona, 14 de gener de 1413). Vg. també Sobrequés (1973: 173-4, 209, 221-2) i Riera (1990: 139-45).

8. ACA, Cancelleria, reg. 2355, f. 85 (Perpinyà, 4 de gener de 1416).

9. Aquest Girona fa tota la cara d'ésser un error.

embargo no es del todo descartable, dado el poco tiempo transcurrido y la dificultad para elaborar las listas con que tropezaba la cancillería [...]». Això no obstant, no dubta a acumular tot seguit en la mateixa nota les referències del Joan Martorell, cavaller, de la convocatòria i sessions de les corts del regne de València de 1463 (Rubio 2010: 71, n.). Aquest Joan Martorell no pot ésser de cap manera el Joanot Martorell que escriví el *Tirant*, perquè durant aquests anys, a diferència del seu germà Galceran Martorell, Joanot Martorell no tenia ni feus ni jurisdicció feudal al regne de València, i, per tant, no pot ésser convocat a corts. Encara és més rocambolesca l'explicació de la notícia del *Dietari del capellà del Magnànim* amb data de 18 d'abril de 1466, segons la qual la comanda del castell de Dénia fou donada a "mossèn Joan Martorell". Conclou: «El dato tiene gran interés porque obligaría a descartar la identificación del procurador del condado con el autor del *Tirant*, cuya muerte está documentada en los primeros meses de 1465, antes del 24 de abril. Resulta obvio que si en abril de 1466 se encomendaba el castillo de Dénia a mossèn Joan Martorell, es imposible que este fuera el novelista, fallecido un año antes» (Rubio 2010: 64). A partir de la documentació de la ciutat de València, Rubio mostra la inexactitud de la notícia quan explica que el castell fou encomanat a Galceran d'Eslava. Però és molt estrany que la desinformació del *Dietari del capellà* faci ressuscitar un mossèn Joan Martorell un any després de mort o encomanar el castell de Dénia a un fantasma (Rubio 2010: p. 63-4). Potser ens trobem davant de diferents informacions degudes a un conflicte de jurisdicció entre el comte de Dénia i la ciutat de València, potser només davant una notícia equivocada, però Joanot Martorell feia un any que era mort, i ni ell ni el procurador del comte Dénia eren persones insignificants en la València del seu temps. No és creïble que la seva mort no fos públicament coneguda. Rubio mostra aquesta vegada manca de sentit comú i una altra vegada ignorància en història general, multiplica els errors i confon la comunitat acadèmica, els lectors i a si mateix.

Quant als secretaris Francesc d'Arinyo, Joan Olzina i Francesc Martorell, tots tres foren adobats a cavaller, si bé desconec en quin moment. En aquest cas la resposta pertany al segon error, no tan greu: la manca d'informació en els tractaments. De totes maneres, com que Rubio inclogué els secretaris en el mateix apartat on parla de Manuel de Rajadell, responc tot seguit. Com vaig dir en un altre lloc, Rubio coneix molt bé l'arxiu de la ciutat de València i per adonar-se'n només cal consultar aquell que en la meua opinió és el millor dels seus llibres: *L'escrivania municipal de València als segles xv i xv: burocràcia, política i cultura* (1995). Però, com vaig dir en el mateix lloc, els usos de les escrivanies de les ciutats de València i de Barcelona, i de la Generalitat de Catalunya i de València no són els usos de les escrivanies de la cancelleria reial ni tampoc dels notaris, i per això s'enganya quan valora el tractament de "mossèn". En els índexs de noms d'un dels registres del tresorer i cavaller Mateu Pujades conservat a l'Arxiu del Regne de València, el tractament de "mossèn" precedeix el nom dels secretaris Francesc Martorell i Arnau Fonolleda.¹⁰ També es troba el tractament de "mossèn" en la documentació de la Cancelleria referent a aquests tres secretaris i a Francesc d'Arinyo. A diferència del cas de Gaspar Pelegrí, protometge del rei, desconec quan foren adobats a cavaller Francesc d'Arinyo, Joan Olzina i Francesc Martorell, però foren cavallers tots tres.

Quant a Francesc d'Arinyo, es pot consultar l'apèndix documental de l'article de Rafael Gallofré i Josep Trenchs, «Almirantes y vicealmirantes en la Corona de Aragón», publicat a *Miscel·lània de*

10. Arxiu del Regne de València, Mestre racional, reg. 8791 (setembre 1446 - desembre 1447), índexs de rebudes i de dades. En el reg. 8790 (març-juliol 1441) els secretaris Joan Olzina i Arnau Fonolleda reben el tractament de "mossèn" en diverses rebudes (35r, maig 1441; 42r-43r, 45r, juny 1441) i pagaments (96v, abril 1441). Aquest volum no conserva l'índex de rebudes i en l'índex de dades el tractament de "mossèn" no precedeix el nom de Joan Olzina.

Textos Medievales (1989: 188) o, millor encara, els plecs de registres de lletres de la reina Violant de Bar conservats a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona,¹¹ i veure que Francesc d'Arinyo consta cavaller i secretari l'any 1429.¹²

Quant a Joan Olzina, Rubio Vela escriu: «Éste, que en 1423 era tratado como “molt honrat car amic en Johan Olzina, scrivà del senyor rey”, se encumbró y alcanzó el cargo de secretario; y, al igual que en el caso de su predecesor Arinyo, se comenzó a anteponer a su nombre el título de *mossèn sin ser cavaller*. Prueba de ello es que los *jurats* se refieran en 1454 a l’“honorable mossèn Johan Olzina, conseller e secretari del senyor rey, conciadà nostre» (Rubio 2010: 21-2). Rubio continua sense distingir entre escrivania de la ciutat i cancelleria, com pot comprovar el lector que segueix les notes d'aquestes pàgines del seu opuscle, i continua aferrant-se amb pertinàcia a un coneixement parcial que l'esbalça daltabaix en l'error. Només prova el seu desconeixement. El secretari Joan Olzina era cavaller almenys des de l'any 1452, si no molt abans.¹³ Com en el cas de Francesc d'Arinyo, desconec quan fou adobat a cavaller, però el tractament de mossèn en la cancelleria reial, que no en l'escrivania de la ciutat de València, assenyala la condició de cavaller, i quan els jurats de la ciutat de València l'anomenen “conciudadà” no l'estan degradant. Li recorden la seva condició de natural i ciudadà de València, perquè un cavaller domiciliat en aquesta ciutat era ciudadà de ple dret, com vaig escriure en la resposta (2011: 522-4) a l'opuscle *Joanot Martorell y el condado de Dénia* de Rubio.

Quant al secretari Francesc Martorell, també consta que fou adobat a cavaller.¹⁴ El mateix podem assegurar d'Arnau Fonolleda. En la documentació de la cancelleria aquests secretaris consten d'acord amb la funció que dóna autoritat al document, i hem de conèixer llur condició estamental pels tractaments de «mossèn» i de «*dilectus*» o «(ben) amat». Per comprovar-ho, invito Rubio Vela i tots els estudiosos a llegir amb atenció els documents del llibre *Documentos per a la història de Granada del regnat d'Alfons el Magnànim (1416-1458)* de Roser Salicrú. No cal insistir-hi més.

11. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Notarial, xvii.7.

12. El secretari Francesc d'Arinyo no era cavaller quan adquirí per donació reial el senyoriu de Camarasa, Montgai i Cubells (ACA, reg. 2589, f. 140v-144r [Barcelona, 30 de setembre de 1424]). Pel gener el rei demanà a l'arxiver Diego Garcia un trasllat del capbreu de les rendes i feus d'aquests llocs (ACA, reg. 2573, f. 143v [Saragossa, 9 de gener de 1425]), citat per Rubió (1990 [1968]: 336). En totes dues ocasions el rei dóna el tractament de «*fidelis/ feel*» al seu secretari.

13. Arxiu de Protocols del Corpus Christi de València, notari Ambròs Alegret, notal any 1452, núm. 1107: «*Noverint universi quod nos Iohannes Olzina, miles, habitator Valencie, dierum minor, et Caterina, uxor honorabilis Iohannis Olzina, militis, regii secretarii, simul ambo et uterque nostrum insolidum [...]*» (21 d'abril).

14. «*Alfonsus etc. Presidens etc. Nobili Francisco Martorell, militi, eiusdem Regni Sicilie magistro portulano seu eius in dicto officio locumtenenti, consiliario, et fidelibus regiis dilectis salutem. Cum dictus serenissimus dominus noster Rex noviter per quoddam capitulum [...]*» (Palerm, 22 d'octubre de 1455) (Archivio di Stato di Palermo [=ASPA], Real Cancellaria, vol. 99, f. 39, publicat per Mancuso 1981-82: 155). En altres adreces del President del regne de Sicília del mateix volum 99 (any 1955) i del volum 98 (any 1955) alternen adreces a Francesc Martorell, mestre portulà del regne, que expliciten la condició de cavaller amb altres que no ho fan; e. g. «*Alfonsus etc. Presidens etc. Nobili Francisco Martorell, regni Sicilie magistro portulano seu eius locumtenenti aut officium ipsum regenti, consiliario et fidelibus regiis dilectis salutem*» (Palerm, 17 juliol 1455), «*Alfonsus etc. Presidens etc. Nobili Francisco Martorell, militi, dicti regni magistro portulano seu eius in officio locumtenenti etc.*» (Palerm, 7 juliol 1455) (ASPA, Real Cancellaria, vol. 98, f. 39v, ff. 120v-121r). La vídua de Francesc Martorell no fa constar la condició de cavaller en el seu testament: «*Notum facimus et testamur quod magnifica domina Betta Martorell, relicta quondam magnifici Francisci Martorell, olim regii secretarii et magistri portulani huius regni, iacens infirma in lecto corpore sana tamen mente [...]*», testament d'Elisabet Martorell, esposa de Francesc Martorell, mestre portulà de Sicília, davant el notari Gabriele Vulpe amb data a Palerm el 20 de febrer de 1485 (ASPA, reg. 1142, ff. 664v-772r) (edició parcial en Meli 1958: 75, 274-6). Es fa sebollir a la capella de sant Antoni de Pàdua del convent de S. Maria di Gesù. Institueix hereva particular la seva mare Isabella de Ventimiglia. Tant Meli com Russo (2010: 126-7) llegeixen malament la data del testament.

Convido el lector a examinar aquells documents adreçats o referents a Berenguer Mercader, cambrer d'Alfons IV el Magnànim i després batlle general de València, o al tresorer Francesc Sarçola, publicats en aquest llibre, i a fixar-se en l'ús d'aquests tractaments en les persones i en els oficis que representen en aquestes pàgines.

Els tractaments de “*dilectus*”, “ben amat”, “amat”, “en” i “mossèn”.

El segon error de Rubio, no tan greu, és el garbuix que es fa amb els tractaments, per negar que ‘amat’ o *dilectus* fos tractament propi per als cavallers. Acumula casos i dóna a entendre que no hi havia normes. No encerta a descobrir que els documents de la cancelleria tracten de *dilectus*, ‘amat’ o ‘ben amat’, tant els nobles i cavallers com les persones adscrites a la casa reial. Posa el crit al cel quan addueix un document de Joan II que tracta d’ ‘amat’ un pobre ciutadà. Si aquest ciutadà, pobre o ric, era proveïdor d’anguiles, gallines o capells de feltre a la cort reial, era mereixedor del mateix tractament que els familiars més elevats. Ja no cal dir que a l’abat de Poblet, amb títol de capellà, si no almoïner del príncep Carles, li corresponia el tractament de ‘ben amat’. Les *Ordinacions* del rei Pere no preveuen tots els tractaments. No diuen, per exemple, que jueus i moros, per més rics que fossin, i fins adscrits a la casa reial, no rebien el tractament de *dilectus*. Eren *fidelis* i prou. A les adreces particulars, no se’ls desitja *salutem et dilectionem*, sinó *gratiam suam*. Rubio sembla ignorar que *fidelis noster* era el tractament ordinari per als súbdits de la monarquia, contraposat a *devotus noster*, que era el tractament per a estrangers. Com pot comprovar Rubio a través dels documents publicats al llibre que em recomana de Roser Salicrú, en els oficis i funcions en què documentem Joanot Martorell del Príncep de Viana rep sempre el tractament propi de cavallers. Si hagués estat ciutadà o donzell, li hauria correspost el tractament de *fidelis*. En canvi, Rubio afirma categòricament que el tractament “en” deixava d’ésser aplicat a ciutadans i donzells quan eren elevats a cavallers (2010: 17-18; 2011a: 17). Això no és així de cap de les maneres, i en vaig parlar sense entretenir-m’hi gaire en la meua resposta en *La novel·la de Joanot Martorell i l’Europa del segle xv* (2011: 590), però aquesta afirmació ha aconseguit predicament entre conspicus historiadors de la llengua i de l’edat mitjana com A. Ferrando (2011: 425) i M. Rodrigo Lizondo (2012: 633). Que s’expliciti o no la condició de cavaller, o que aparegui o no el tractament «mossèn» o fins «en», no és fruit de l’orgull de classe com ens vol fer creure Rubio, sinó del gènere del document, de la salutació del formulisme, de l’escribania, etc, com no és fruit del sentiment del rei que anomeni algú «*dilectus*», o «*fidelis*» o «*devotus*». Per desenganyar-se’n només cal obrir algun volum del segle xv de la governació del regne de València, com poden ésser un de Vidal de Blanes, governador i cavaller (Arxiu del Regne de València, Governació, litium, any 1403, vol. 2204), on podrà llegir fórmules com “lo honorable en Vidal de Blanes, cavaller, conseller del molt al senyor rey e governador del regne de València”, o de Pere Cabanyelles, lloctinent del governador del regne de València Eiximèn Peris de Corella (Arxiu del Regne de València, Governació, litium, any 1443, vol. 2270), on podrà llegir fórmules com aquesta altra: “De nós en Pere Cabanyelles, cavaller, conseller del molt alt senyor rey e lochtinent general de governador de regne de València”.¹⁵

Encara en forniré un últim exemple del regnat de Joan II d’Aragó a l’abast al portal de pares (<http://pares.mcu.es>): «Al honrat en Ffrancesch Navarro, caveller, procurador reyal del regne de Serdenya de part d’en Ffrancí Dezvall, caveller, conseller del senyor rey e mestre racional de la

15. També es pot consultar l’apèndix de documents del tercer volum de *Documents de la pintura valenciana medieval i moderna (1401-1425)*, edició a cura de Lluïsa Tolosa, Ximo Company i Joan Aliaga, València, Universitat de València, 2011, p. 393-4 (doc. 762).

sua cort, certifich-vos que en los dies passats la magestat del dit senyor rey deliberant e volent haver compte e rahó d'en Johan dez Fflore, caveller, governador e refformador del Cap de Lugudor en lo dit regne de Serdenya de les peccúnies de la règia cort per aquell ça enrerar administrades, provehí que dins sis mesos de ladonchs ençà comptadors lo dit governador degués dar e exhibir comptes de la administració de peccúnies per ell tenguda [...] E com en virtut del manament desús mencionat lo dit Johan dez Fflore a xiii del mes de març del any present e dejús scrit mcccxx per en Johan Miquel, notari, habitador de la vila del Alguer en nom e part del dit Johan dez Fflore e affermant-se procurador seu hage presentat a mi en lo dit mon ofici un compte continent rebudes e dates [...] (ACA, Mestre racional, vol. 700 (Francesc Desvalls), ff. 84v-85v [Barcelona, 3 de juliol de 1460]). En aquest fragment d'un document apareixen els noms de tres cavallers precedits tots tres del tractament «en», fins sense cap tractament en «lo dit Johan dez Fflore». Aquests tractaments depenen de l'escrivania, de la salutació i del formulisme, i allò que no es pot fer és deslligar-los del text on apareixen, tractar divididament cada un d'ells i negar el valor i el significat absolutament o afirmar-lo categòricament quan convé. De fet, l'origen de la generalització del tractament de «mossèn» per les escrivanies de les ciutats de Barcelona i de València i de les Generalitats de Catalunya i del regne de València procedeix de la condició honorable dels personatges, sense que això contradigui que els notaris generalitzin el tractament "honorabilis", com generalitzen el tractament de "venerabilis" propi en origen dels religiosos.

Quant a les llistes de noms en inventaris i estimacions de béns i les llistes de pagaments, convé tenir en compte que són escrits amb rapidesa i els noms sovint són mancats dels formulismes, especialment com més conegut sigui el personatge. Rubio al·lega l'aparició del nom «Martorell» i «Iohanni Martorell» sense cap tractament en aquests documents com a prova irrefutable que l'escrivà de ració del Príncep de Viana no podia ésser cavaller, si bé en un altre lloc del volum es llegeix «mossèn Martorell» (2011: 20). En els pagaments publicats per Bofarull en el volum que al·lega Rubio, si es llegeix les pàgines 274 i 275, per posar un exemple, trobarà els noms d'Arnau Fonolleda, Bernat Sapila i Jaume Gener sense cap tractament i tots tres eren cavallers (Bofarull 1864). Si no es convenç amb aquesta llista pot mirar-ne alguna altra, la mateixa que al·lega al final del seu article, on llegirà «Bernardo de Requesens» sense el tractament de «don» ni de «mossèn» dos noms més avall de «Iohanni Martorell», i «Vilarasa» abans de «Iohanni Martorell minori» (2011: 22). És molt probable que aquest Vilarasa sigui Guillem Ramon de Vilarasa, cambrer major del Príncep, «lo tan privat e volgut Vilarasa» del *Romanç* de Joan Fogassot. En aquestes dates Guillem Ramon de Vilarasa era donzell, i no s'especifica cap condició com és habitual en aquest tipus de documents i en tantes anotacions dels volums del mestre racional si l'escrivà no en sentia la necessitat.

Altra vegada Rubio desconsidera el gènere o fins el lloc del document i l'igual a una lletra o a un nomenament de la cancelleria o de la ciutat. Rubio fa una altra cosa més grossa: posa els exemples d'alguns casos d'aquests llistats amb el nom precedit del tractament «mossèn» («mossèn Blanes», «mossèn Castell», «mossèn Guàrdia»), i silencia tots els altres casos de nobles i cavallers ben coneguts sense cap tractament en aquests llistats, o no els veu, per concloure que «Iohanni Martorell» de cap manera pot ésser un cavaller (Rubio 2011: 21-22). No puc valorar els motius d'aquesta manera d'obrar, però aquesta actuació manifesta una enorme distorsió i una expressa manca de preparació. No ens ha d'estranyar d'algú que comença una rèplica escrivint arran de Manuel de Rajadell: «Començaré per una afirmació que em sembla reveladora de la idea que el professor Torró té del món cavalleresc [...]. El canonge i ardiaca era també, doncs, cavaller. No va perdre aquesta condició pel fet de ser eclesiàstic. Tan insòlita circumstància que, en

cas de ser certa, exigiria tot un replantejament del concepte mateix de societat estamental i dels tres ordres com a entitats independents, tancades i incompatibles entre si s'exposa sense sorpresa alguna, s'afirma amb contundència i aplom: un cavaller canonge i ardiaca. Naturalment la dada només pot obeir a un error» (Rubio 2011: 16). Jo només havia parlat de mossèn Manuel de Rajadell, cavaller i canonge. Rubio se serveix de l'*amplificatio* i hi afegeix quan Manuel de Rajadell ja era ardiaca, però resulta que fins essent diaca i ardiaca encara mantenia la condició de cavaller. Les dades són tossudes, no són fàcils de tòrcer i Rubio hauria de reflexionar sobre la idea que té del món cavalleresc, de l'edat mitjana i de la documentació medieval.

Major i menor de dies, si Francesc Martorell era cosí de Joanot Martorell i d'un Joanot Martorell a Nàpols

La distorsió de Rubio no s'atura aquí, i a partir d'aquesta llista publicada per Bofarull (1864: 75), acaba plantejant, per afirmar tot seguit *cum auctoritate*, que el primer «Iohanni Marturell» ha d'ésser el pare del «Johanni Marturell minori», i això anul·laria qualsevol possibilitat: «Ja que, com és sabut, l'autor del *Tirant*, que no es va casar, va morir sense fills» (Rubio 2011: 22). En efecte, no tenim cap notícia d'algun fill de Joanot Martorell i sabem que morí sense descendència. No obstant això, i posats a especular, els fills fora del matrimoni eren molt habituals en aquells temps, després i sempre, i també els fills que premoren al pare. Per tant, ni que les suposicions de Rubio es poguessin mai comprovar, no resoldrien res. Però aquesta no és la pitjor mancança de l'argumentació. Primerament, l'escrivent, o qui dictava, no sentí la necessitat d'escriure «Johanni Marturell maiori» i, segonament, sembla mentida que, a hores d'ara, encara hi hagi qui no té clar què vol dir 'major' i 'menor', i pretengui resoldre-ho apel·lant a l'autoritat d'un acadèmic. Sigui quina sigui l'autoritat de l'acadèmic, no és gens cert que aquells dos adjectius s'empressin, només, per diferenciar pare i fill homònims. Quan els redactors dels documents sentien la necessitat o la conveniència de resoldre homonímies dins una família, el recurs més expeditiu era expressar la filiació, eficaç en el 99 % dels casos. "Lluís March, fill de Jaume March", per exemple, queda ben distingit de "Jaume March, fill de Lleó March" i de "Jaume March, fill de Lluís March". És de sentit comú que el recurs als adjectius major i menor pressuposa dues coses. Per l'un cantó, que els personatges homònims són dos, no tres o més; i per l'altre, que les seves edats són dispars, comprovables a ull. Afegir major i menor a dos cosins o ni tan sols familiars d'edat similar no resol l'homonímia. I ací és on hem d'apuntar l'error de l'acadèmic presentat com autoritat. No es pot acceptar que els casos més ordinaris (ni menys exclusius) d'homonímia entre dues persones d'edats diferents, fossin els de pare i fill. Els casos més ordinaris eren aleshores, i són encara avui dia, els d'avi i nét, i els d'oncle i nebot. L'escriptor i poeta Romeu Llull, fill de Joan Llull, és designat 'menor' fins al 19 de juliol de 1484, quan mor Romeu Llull, fill de Joan Llull, fill de Romeu Llull, germà del pare del poeta. A més, aquest Romeu Llull 'major' era sogre i mig nebot sobrevingut del Romeu Llull 'menor' (Coll 1977). En els dietaris de l'audiència es documenta un «Bernardus Michaelis maior diebus» i un «Bernardus Michaelis iunior» durant els anys 1420-25.¹⁶ L'escrivà distingeix amb aquesta expressió dos oïdors, això és, dos magistrats de l'audiència, homònims d'edat dispar, i no pas un pare i un fill.

Exactament això succeeix en la nòmina publicada per Manuel de Bofarull tan erròniament interpretada per Rubio. Tot això sense perdre de vista que els redactors dels documents no sempre sentien la necessitat o l'oportunitat de diferenciar personatges homònims. Prou que ho saben els

16. ACA, Reial Audiència, Conclusions civils, 9 (1421-25), *passim* (citat en Torró 2009: 103 n); vg. també Torró 2009: 105 nota 11.

estudiosos que intenten establir biografies i genealogies, que es troben perplexos quan, sabent que hi havia més d'un personatge del mateix nom, troben documents que no indiquen distinció. A més a més, identificar, com fa Rubio (2011: 22), persones d'una nòmina on no consten condicions, naturaleses ni contextos dels subjectes és un salt al buit i una enorme temeritat, i mai un escrivà de ració no és un patge. Entre «Johanni Marturell» i «Johanni Marturell minori», suposo que l'escrivà de ració és el primer, tenint en compte els noms que precedeixen «Johanni Marturell» i el segueixen, però no ho sé. Potser no és cap d'aquests dos. Al contrari del que afirma Rubio, el professor Torró no silencia, ni amaga ni distorsiona. Ho fa el professor Rubio i, com queestic convençut de l'honestedat i la recta intenció del professor Rubio, he d'atribuir la distorsió al punt de vista de l'investigador capaç de transformar i deformar la realitat gairebé tant com el narrador i protagonista del *Spill*.

En una nota Rubio escriu: «Si el professor Torró hagués conegut aquest text [*Documents per a la història de Granada del regnat d'Alfons el Magnànim (1416-1458)* de R. Salicrú], possiblement no hauria afirmat que el secretari reial Francesc Martorell “ha d'ésser el Francesc Martorell nebot de Francesc Martorell, canonge de València”. Com indica el text citat [per Rubio al començament de la nota del document publicat per R. Salicrú], el canonge era germà del mercader Joan Martorell». Rubio suposa que no conec el llibre de Salicrú o que, si l'he llegit, no ho he fet amb prou atenció i m'ha passat aquest document per alt. Li agraeixo moltíssim que me'l recordi. Aquestes coses passen i ell no llegí amb prou atenció la nota 36 de «Els darrers anys de Joanot Martorell o en defensa del *Tirant*», on dono un fragment del testament del canonge Francesc Martorell dictat a Barcelona el 3 d'agost de 1429 davant Ramon Batlle, lloctinent del protonotari del rei. Rubio en la mateixa nota pressuposa que el secretari Francesc Martorell era originari dels Martorell de Gandia, això és, descendent de Guillem Martorell, besavi de Joanot Martorell. Doncs bé, si Rubio hagués llegit amb atenció «Els darrers anys de Joanot Martorell o en defensa del *Tirant*», hauria deduït del nomenament de notari públic de Francesc Martorell que no descendia dels Martorell de Gandia elevats a l'estament militar amb Guillem Martorell (Torró 2011: 589-90). Pel tractament de «*fidelis*» que el secretari rep en aquest nomenament, hem de deduir que encara no havia estat adobat a cavaller. De totes maneres, si Francesc Martorell hagués nascut en l'estament militar, aquest document hauria de dir «*domicellum*» on diu «*civitatis Valentie oriundum*». Fins es pot admetre que l'expressió “natural de la ciutat de València” no exclou que fos donzell, però quan degué néixer el secretari, els únics Martorell de Gandia que sapiguem que s'havien desplaçat a la ciutat de València eren Francesc Martorell i Damiata, els pares de Joanot Martorell. Però Rubio continua preferint els arguments d'autoritat, i fa familiar de Joanot Martorell el secretari Francesc Martorell (Rubio 2010: 14).

De totes maneres, l'error més gros de sentit comú és que si acceptem que el cavaller Joan Martorell nomenat procurador de Fernando de Sandoval, comte de Castro i de Dénia, és Joanot Martorell, si bé cap document no l'anomena mai així ni una sola vegada, ens trobarem que a la cort de Nàpols tenim durant un temps dos Joanot Martorell, tots dos valencians, tots dos descendents del primer Guillem Martorell adobat a cavaller, del qual eren besnét o nèt. Si acceptem això, es desfà el valor identificatiu del diminutiu Joanot que per a l'autor del *Tirant* esdevingué una mena de carnet d'identitat i amb el qual signà la seva obra. Ningú no pot discutir que a la cort de Nàpols el servidor del Príncep de Viana era conegut com a “Joanot Martorell”, com consta repetidament amb aquest diminutiu, com un carnet d'identitat, en les credencials redactades davant els catalans i valencians residents a la cort de Nàpols que el coneixien com a Joanot Martorell, entre els quals el capità general de l'armada reial Bernat de Vilamarí, el secretari Mateu Joan, el comte de Co-

centaina Joan Roís de Corella o el tresorer Perot Mercader. El més probable és que Rubio s'hagi trobat el cavaller Joan Martorell, habitant a València i senyor de Benicadim i Beniarbeig, del terme de Dénia, l'únic Joan Martorell conegut fins ara que reuneix els requisits per ésser convocat a les corts valencianes de 1463 i 1465 (Chiner 1993: 23). En descàrrec de Rubio, convé reconèixer que no és el primer estudiós a qui això ha succeït en temps recents, com es pot comprovar en l'obra *Irrigation and Hydraulic Technology. Medieval Spain an its Legacy* (1996: xv, 9-10) de Thomas F. Glick. Aquest Joan Martorell, cavaller, descendent de Guillem Martorell, està ben documentat en *Hug de Cardona. Col·lecció diplomàtica (1407-1482)* (2011: 889-902, docs. 253 i 254). Per tant, Joanot Martorell signà el *Tirant lo Blanc* amb el diminutiu perquè aquest l'identificava dintre el llinatge davant els homes del seu temps a València, a Barcelona i a Nàpols, davant els homes de la cort d'Alfons IV el Magnànim, de Ferran I de Nàpols i de Joan II d'Aragó i, fins ara, durant aquests anys només tenim documentat un Joanot Martorell, natural de València, pertanyent a l'estament militar i amb tractament i funcions de cavaller.

En resum, els diplomataris de Chiner (1992) i Villalmanzo (1992 i 1995) deixaven un buit documental entre els anys 1458 i 1465, després d'establir el sojorn a la cort d'Alfons IV el Magnànim a Nàpols i la data de mort de Joanot Martorell. D'aquest lapse temps existia un sol document de Joan II amb data a Fraga del 9 de febrer de 1461 ordenant a Tomàs de Cotlliure que agiliti la causa interposada per Joanot i Jaume Martorell contra els hereus de Gonçalvo d'Híxar i la seva esposa Agnès de Portugal. Sorprenentment, es tracta d'un document manat estendre en un moment crucial de la presó del Príncep de Viana. Vull recordar que la 'presó' fins en aquell moment era una 'detenció', que ningú pensi en «e soy guardats, enclòs, ferrats e pres» ni en «los grillons laugers» de Jordi de Sant Jordi. Joan II havia fugit d'amagat de Lleida el 8 de febrer, on celebrava corts als catalans, i havia arribat a Fraga durant la nit i fou llavors, el dia 9 de febrer, quan decidí prorrogar les corts d'Aragó reunides a Fraga per a Saragossa al darrer dia del mes de febrer i endur-se el Príncep de Viana en una plaça forta fora de Catalunya i d'Aragó, probablement perquè en tots dos llocs hi havia corts obertes.

El forat d'aquests anys 1458-1461 és cobert pels documents referents a Joanot Martorell, trinxant del Príncep de Viana, que l'acompanya des de Nàpols a Sicília, Mallorca i Barcelona. No hi ha documentat cap altre Joanot Martorell per a aquests anys ni per als anys que van de 1461 a 1465. Aquests documents encaixen perfectament amb la informació que fins llavors teníem dels diplomataris de Chiner i Villalmanzo. Pel setembre de 2010 Rubio sortí amb un estirabot, sense cap fonament, proposant identificar Joanot Martorell amb un Joan Martorell, procurador del comte de Dénia. Dic estirabot, perquè aquesta proposta no venia al cas, ja que ell havia anunciat una ponència sobre l'urgellisme i el *Tirant*. El publicà al cap de pocs mesos (Rubio 2010), vaig defensar-me dels errors que ell assenyalava en la meua proposta en les actes del Congrés (Torró 2011), els quals errors no són tals sinó més aviat mancances de Rubio, i Rubio respongué augmentant els seus errors (Rubio 2011), perquè (a) Manuel de Rajadell era cavaller i canonge, i també foren cavallers els secretaris Francesc d'Arinyo, Joan Olzina, Francesc Martorell i Arnau Follenleda; (b) *dilectus* i '(ben) amat' s'apliquen tal com explico llavors (Torró 2011) i ara, i el mateix hem de dir de 'mossèn'; i (c) 'major' i 'menor' funcionen com acabo d'explicar. Per tant, aquests anys només documentem un Joanot Martorell, valencià i cavaller, i la biografia de l'escriptor del *Tirant lo Blanc* és aquesta.

BIBLIOGRAFIA

- BAUCELLS i Reig, Josep (1985 [1973]): *Els comtes de Barcelona, reis d'Aragó i reis d'Espanya, canonges de la Seu de Barcelona*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Històrics.
- BELTRAN i Pepió, Vicenç (2012): «Don Ferrando», rei «espectant». La connexió portuguesa del "Tirant". *Discurs de recepció de ~ com a membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica, llegit el dia 18 d'octubre de 2012*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- BOFARULL i de Sartorio, Manuel de (1864): *Apéndice al levantamiento y guerra de Cataluña en tiempo de Juan II. Documentos relativos al príncipe de Viana*, Barcelona, en la imprenta del Archivo (Colección de Documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón, 26).
- BUTINYÀ, Júlia (2011): recensió a Agustín Rubio Vela, *Joanot Martorell y el condado de Dénia, una clave en el "Tirant"*, València, Gràfiques Papallona, 124 p., en *eHumanista*, 17, p. 601-4.
- CHINER, Jaume J. (1993): *El viure novel·lesc. Biografia de Joanot Martorell*, Alcoi, Marfil.
- COLL Julià, Núria (1977), «Nova identificació de l'escriptor i poeta Ramon Llull», *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, 5, p. 245-97.
- ESCARTÍ, Vicent Josep (2012): «Els capítols de nomenament de Joanot Martorell com a procurador del comtat de Dénia. Una aportació a la controvertida identitat de l'autor de *Tirant*», *Estudis Romànics*, 34, p. 389-403.
- FERRANDO, Antoni (2011): «Curial i *Tirant* cara a cara», en Ricard Bellveser (coord.), *La novel·la de Joanot Martorell i l'Europa del segle XV*, València, Institució Alfons el Magnànim, vol. 2, p. 415-49.
- FERRANDO, Antoni (2012): «Llengua i context cultural al *Tirant lo Blanc*. Sobre la identitat del darrer Joanot Martorell», *eHumanista*, 22, p. 623-68.
- Hug de Cardona. Col·lecció diplomàtica (1407-1482)*, vol. III, edició a cura de Ferran Garcia-Oliver, Frederic Aparisi, Noelia Rangel i Vicent Royo, València, Universitat de València, 2011.
- GALLOFRÉ, Rafael & Josep TRENCHS (1989): «Almirantes y vicealmirantes en la Corona de Aragón (1118-1462)», *Miscel·lània de Textos Medievalls*, p.117-94.
- GLICK, Thomas F. (1996): *Irrigation and Hydraulic Technology. Medieval Spain and Its Legacy*, Aldershot [etc.], Variorum.
- MANCUSO, Daniela Maria (1981-82 [1983]): «Documenti sulla politica mediterranea di Alfonso il Magnanimo», *Atti della accademia di Scienze, Lettere e Arti di Palermo*, serie quinta, volum II, parte seconda, Lettere, p. 137-90.
- MELI, Filippo (1958): *Matteo Carnilivari e l'architettura del Quattro e Cinquecento in Palermo (da documenti inediti)*, Roma, Fratelli Palombi.
- RIERA i Sans, Jaume (1990): «Els avalots del 1931 a Girona», *Jornades d'Història dels jueus a Catalunya*, Girona, Ajuntament de Girona, p. 139-145.
- RODRIGO Lizondo, Mateu (2012): recensió a Agustín Rubio Vela, *Joanot Martorell y el condado de Dénia, una clave en el Tirant*, València, Gràfiques Papallona, 124 p., en *Estudis Romànics*, 34, p. 632-7.
- RUBIÓ i Balaguer, Jordi (1990 [1968]): «L'arxiver Diego Garcia», *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, 12, 1968, p. 133-151, recollit en Jordi Rubió i Balaguer, *Humanisme i Renaixement*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca abat Oliba, 86; Obres de Jordi Rubió i Balaguer, 8), p. 329-51.
- RUBIO Vela, Agustín (1995): *L'escrivania municipal de València als segles XV i XVI*, València, Generalitat Valenciana.
- RUBIO Vela, Agustín (2010): *Joanot Martorell y el condado de Dénia, una clave en el Tirant*, València, Gràfiques Papallona.
- RUBIO Vela, Agustín (2011): «Es va escriure *Tirant lo Blanch* en la cort barcelonina del príncep de Viana? Notes de crítica documental a l'entorn d'un miratge literari» en *Tirant lo Blanch políglota (1511-2011). Cinc-cents anys de traduccions i estudis*, a cura de Vicent Martines, Gandia, Ajuntament de Gandia – Universitat d'Alacant, novembre de 2011, p. 15-22.

- RUBIO Vela, Agustín (2011): «¿Se escribió *Tirant lo Blanch* en la corte barcelonesa del príncipe de Viana? Notas de crítica documental en torno a un espejismo literario», *eHumanista*, 19, p. 345-56.
- RUSO, Vita (2010): *Il fenomeno confraternale a Palermo* (secc. xv-xv), Palerm, Associazione Mediterranea (Quaderni Mediterranea, 13).
- SALICRÚ Lluch, Roser (1999): *Documents per a la història de Granada del regnat d'Alfons el Magnànim (1416-1458)*, Barcelona, Institució Alfons el Magnànim.
- SOBREQUÉS i Vidal, Santiago (1973): *El compromís de Casp i la noblesa catalana*, Barcelona, Curial (Biblioteca de Cultura Catalana, 8).
- SOLER, Abel (2012): «Sobre el lloc on Joanot Martorell escrigué el *Tirant lo Blanc* (1460-64): Barcelona, Dènia o València», *eHumanista*, 22, p. 598-622.
- TORRÓ Torrent, Jaume (2001): «Una cort a Barcelona per a la literatura del segle xv», *Revista de Catalunya*, núm. 163, juny 2001, p. 97-123.
- TORRÓ Torrent, Jaume (2002): «Joanot Martorell, escrivà de ració», *L'Avenç*, núm. 273, octubre 2002, p. 12-18.
- TORRÓ Torrent, Jaume (2009): Lluís de Requesens, Bernat Miquel, Martí Garcia, Rodrigo Dies, Lluís de Vila-rasa, Francesc Sunyer, *Sis poetes del regnat d'Alfons el Magnànim*, edició crítica de ~, presentació de Lola Badia, Barcelona, Barcino (Els Nostres Clàssics, B 29).
- TORRÓ, Jaume & Lluís CABRÉ (2010): «Una nova identificació del poeta Lluís Icard, en l'entorn de Margarida de Prades i de Maria de Castella», *Estudis Romànics*, 32, p. 249-65.
- TORRÓ Torrent, Jaume (2011): «Els darrers anys de Joanot Martorell o en defensa del *Tirant*, la novel·la cavalleresca i la cort», en Ricard Belleveser (coord.), *La novel·la de Joanot Martorell i l'Europa del segle xv*, València, Institució Alfons el Magnànim, p. 573-600.
- VILLALMAZO, Jesús & Jaime J. CHINER (1992): *La pluma y la espada. Estudio documental sobre Joanot Martorell y su familia* (1373-1483), València, Ajuntament de València.
- VILLALMANZO, Jesús (1995): *Joanot Martorell. Biografía ilustrada y Diplomatario*, València, Ajuntament de València.